

HET KEIZERPANORAMA

Nicole Montagne

Het Keizerpanorama

roman

WERELDBIBLIOTHEEK · AMSTERDAM

De auteur ontving voor dit boek een projectsubsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© 2023 Nicole Montagne
Alle rechten voorbehouden
Omslagontwerp Nico Richter
Omslagbeeld © Nicole Montagne
Foto auteur © Tamar Montagne
NUR 301
ISBN 978 90 284 5287 9
www.wereldbibliotheek.nl

Inhoud

Een huwelijk. Illusies

Het pension	9
Uitzicht	22
De tijd van het afnemende licht	31

De pensionbewoners. Projecties

Beelden vangen	47
Een kleine sculptuur	67
In de Nationalgalerie en daarbuiten	74

Beschouwingen. Over kijken

Het Keizerpanorama	101
Het (on)zichtbare mechaniek	105
Vivian Maier. Over evenbeelden	111
Het gaat niet om gelijkenis	123
Geblindeerde vensters	130
Kijkdoos	134
Standplaats, gezichtspunt	137
De eerste impressionist	141
Een onverhoopt weerzien	144
Een kwestie van overzicht	152
Heimelijk bespieden	154

<i>Nabeelden. Epiloog</i>	161
---------------------------	-----

<i>Verantwoording</i>	175
-----------------------	-----

EEN HUWELIJK. ILLUSIES

'Ik wilde de tussenruimtes filmen.

*Ik wilde laten zien dat mensen ergens in geloofden terwijl
ze tegelijkertijd wisten dat er van alles niet deugde.'*

– Matti Geschonneck, regisseur

Het pension

1

Vanaf het station naar het pension was het twintig minuten lopen. Er ging een tram maar ik meende dat ik me de plek eerder zou toe-eigenen als ik liep. Soms stelde ik me voor hoe ik een poeder kon verspreiden dat mijn voetstappen zichtbaar maakte. Hoe dichtgeslibd sommige straten zouden zijn en hoe achteloos verstrooid mijn aanwezigheid op andere plekken.

Mijn man was aan het bellen toen ik vanochtend in Utrecht het huis verliet. 'Amice!' schreeuwde hij aanstellerig naar iemand aan de andere kant van de lijn, en hij krabde daarbij met een droog en raspnd geluid onder zijn shirt over zijn buik. 'Amice!' Op het laatste moment keerde hij zich nog even naar me om en greep wanhopig naar zijn hart. Alsof hij me missen zou.

Sinds maanden werkte hij aan een novelle. Dat wil zeggen: dag in, dag uit sloeg hij als een bezetene op zijn toetsenbord. Soms had ik hem onderbroken en hem een begroting laten zien. 'Denk je dat het gaat lukken?' vroeg ik dan. Een dergelijke vraag beantwoordde hij steevast met een grap. En dan keek ik hem aan. Hoe hij daar achterover zat geleund en een lang verhaal afstak over een schrijver of een boek, of over een andere schrijver en weer een ander boek, en als ik dan zo naar hem keek, zag ik hem steeds kleiner worden en wijken, naar achteren, de tuin in. Zijn lippen bewogen nog, maar zijn woorden sloegen als kiezelsteentjes op het pad.

De etalages in Brandenburg an der Havel deden nog altijd Oost-Europees aan. Het maakte niet uit of de eigenaar sigaren, gereedschap of levensmiddelen verkocht. Diepgele maïskolven lagen opgestapeld naast bolbuikige pompoenen. Daarboven stegen juten vliegers op met ogen en monden van vilt. Ik naderde de Kurstraße en vroeg me af welke mensen mijn toekomstige pension zouden bevolken. Of wat een mens sowieso drijft om zijn huis te verlaten. En daar schoot me ineens een regel van Novalis te binnen:

Wo gehn wir denn hin? Immer nach Hause

Dat nu vond ik een ontroerende regel. Waarschijnlijk omdat niemand wist wat dat was, dat thuis, of waar het zich bevond. Niettemin was eenieder van ons er hardnekkig naar op weg.

Een deel van het werk in mijn nieuwe huis annex gastenverblijf was in mijn afwezigheid gedaan. Er was aan de vloeren gewerkt, er waren ramen vervangen. In de hal hing een stofjas van een van de klussers, daaronder slingerde een paar schoenen. Door de deur met glaszet, die de hal scheidde van de gang, viel een waterig middaglicht. In de achterste kamers stonden ettelijke bussen verf. Oud wit, antiek groen en een zachtgeel dat door de schilder 'hooi' werd genoemd. Ernaast een bus 'rode aarde'. Met de laatste zou ik spaarzaam zijn, ik wilde er geen bordeel van maken. De gasten zouden beneden komen, zelf woonde ik boven. Vanaf daar had ik een goed uitzicht op de brug en de rivier.

Wanneer je vanuit het pension de Jahrtausendbrücke overstak, kwam je van de oude stad in de nieuwe. In de hoofdstraat bevonden zich een Vietnamees restaurant, een kleermaker en een Russische winkel met de naam Berjozka. Daar weer naast zat een winkel met trouwartikelen. Taarttoppers vooral. Vanuit de etalage staarden de kleine bruiden en bruidegoms je gelukzalig glimlachend aan. ‘Jaja,’ riep ik weleens als ik een slechte bui had, ‘jaja.’ De toppers stonden in een wolk van wit satijn tussen ragfijne sluiers, zilveren kralen en zachtroze confetti. ‘Aanstellers,’ dat riep ik ook weleens. Maar de bête glimlach op het gezicht van iedere bruid, en iedere man, veranderde niet, alsof ze mij wilden vertellen dat het slechts een kwestie van doorzetten was, doorzetten en sereen blijven lachen. Gisteren zag ik de eigenaresse van de zaak. Ze droeg een witte broek, een roze spencer en had tal van ringen om haar vingers, alsof ze meerdere keren getrouwd was geweest. In wezen paste ze wonderwel in haar eigen etalage. Of zou ze dan op een prostituee gaan lijken en de boel in een klap ironiseren? Zelf was ik niet getrouwd met de man die ik mijn man noemde. Ik heb nooit de behoefte gevoeld en hij evenmin. Toch vond hij dat ik hem ten huwelijk had moeten vragen. Na een dergelijke klacht hief hij steevast zijn handen in de lucht en danste met een onzichtbare bruid door de kamer. En altijd als ik daarnaar keek, dacht ik stomverbaasd: dat ben ik niet. Dat bèn ik niet. Dus zijn we nooit getrouwd.

Ik volgde de trambaan en stak de Neustädtischer Markt over. Nu kwam ik in een heel andere wereld terecht: een klein overdekt winkelcentrum met gemarmerde vloeren, een hoge temperatuur, met achtergrondmuziek die zich nogal op de voorgrond drong en een aantal winkels die je in iedere stad, in ieder land, wel trof. Hier

was de genius loci verdwenen, hier was de geest definitief uit de fles. In het midden van het centrum kletterde water uit een fontein op een aantal plastic rotsblokken. Achter de nagebootste natuurformatie bevond zich een Vietnamese manicuresalon. Een tengerere vrouw met een mondkapje voor boog zich over de nagels van een forse Duitse met een tatoeage in haar nek.

Bij de REWE deed ik mijn boodschappen. Brood, eieren, kaas. Het meisje aan de kassa beval me nors éérst mijn pinpas in het apparaat te stoppen en pas dán mijn code in te typen. Verbaasd keek ik op, veronderstelde ze dat ik dit niet wist? Ik typte mijn code in. ‘Bevestigen,’ snauwde het meisje. Nu keek ik zelfs verbolgen op. Mijn betaling werd geaccepteerd. Achteloos wilde ik mijn pas terugnemen, maar de kassière was mij voor. Razendsnel verwijderde ze mijn kaart, ik mocht hem kennelijk niet zelf terugpakken. Dat lag echter niet aan mij. Alle kassières deden dit. Overal. De pincode werd met een licht afgewende blik *die Geheimzahl* genoemd. Werkelijk! De bankpas werd niet als een makkelijk maar vooral als een mysterieus betaalmiddel behandeld. En zo vond ik in dit artificiële winkelcentrum toch iets van de genius loci terug; zo vlijde het kleine centrum zich, zij het onwillig, met al die geheime cijfers en codes nog enigszins tegen de ongrijpbare geest van het stadje aan.

3

Er moest een hoop gebeuren aan het huis, maar het karakter mocht niet worden aangetast. Het was een monument. Daarom veranderde ik niks wezenlijks. Hier werd een tussenmuurtje weggehaald, daar werd er eentje bijgeplaatst. In sommige ramen zaten barsten, soms zo klein dat je ze nauwelijks zag en toch wist je: één

windvlaag en het raam is stuk. Als een mens die midden in zijn bezigheden plotseling geveld wordt. Houten vloeren moesten worden vervangen of geschuurd, de kelder moest gelucht, de trappen gelakt. Er moesten nieuwe leidingen komen, van onder tot boven, en dat was wel de grootste klus. Eeuwenoude muren werden doorboord. Zilver- en koperkleurige staven werden vervangen door andere zilver- en koperkleurige staven. Drie mannen met ontbloot bovenlijf werkten eraan in het staartje van de zomer. Ik zette liters water in de koelkast. De mannen dronken gulzig. Ze spraken het dialect van de stad, waarbij iedere g een j was en dat soms wel op mijn eigen taal leek. Het was echter niet de bedoeling dat je naar ze luisterde, ze palaverden maar wat of onder-titelden zichzelf tijdens hun bezigheden. Op een middag belde een van hen naar huis. Zijn vrouw deed de administratie van het bedrijf en had een fout gemaakt. De man mopperde een beetje, gleed met zijn hand over zijn buik terwijl hij uit het raam keek – er liep een rij kwetterende schoolkinderen voorbij –, maar ineens schreeuwde hij naar zijn vrouw: ‘Op je knieën jij.’ En hij rekte zich als een kater en grijsde als de duivel.

4

Daniela Ziegler was een grote vrouw met sluijk haar en een bleek gezicht. Ze keek me niet recht aan, zelfs niet wanneer ze me recht aankeek. Haar blik belandde telkens naast mijn ogen. Ze hoefde geen koffie, ze wilde geen thee. Ik troonde haar mee naar de gemeenschapskamer op de eerste verdieping en legde uit wat ik van haar verwachtte. Huishoudelijke werkzaamheden. Gasten ontvangen wanneer ik af en toe in Nederland zou zijn. Het in de gaten houden van de kamers, van het huis. Daniela blikte naar buiten.

Er reed een geel busje van DHL voorbij. Luisterde ze wel? Ik liet een korte stilte vallen. Daniela tuurde naar het puntje van mijn neus en startte een voor mij moeilijk te begrijpen – want met lussen en omwegen doortrokken – monoloog die ik, zodra ze bij haar ex-partner belandde, met een licht kuchen wilde onderbreken. Zinloos. Onverstoorbaar vervolgde ze haar relaas. Resoluut stak ik mijn hand op. Daniela staaarde naar de ruimte naast mijn hand. Hierna haalde ze een briefje uit haar tas. Op haar pols ontwaarde ik een tatoeage van een vogel. Zelf had ze trouwens ook iets van een vogel, met name door de stokkerige wijze waarop ze haar hoofd bewoog. En dan die snerpende stem. Zou ze mijn gasten niet afschrikken? Het briefje was van het arbeidsbureau. ‘Sollicitatieplicht,’ lichtte Daniela toe. Ik vulde de datum in en zette mijn paraaf. ‘Je hoort van me,’ besloot ik. ‘Ik kan meteen beginnen,’ stelde mijn sollicitante vast. Kennelijk vond ze het geen probleem dat ik haar de kamers niet liet zien. Ik wachtte twee, drie dagen, toen pakte ik de telefoon. Daniela Ziegler leek mij niet geschikt.

En toch nam ik haar aan.

Mijn verf had ik in Nederland besteld. De verf die je in het stadje kon krijgen was lang zo pasteus en hechtend niet. Ik zou het de inwoners niet vertellen; het was ook maar toeval dat ik in een land woonde waar de laatste zeventig jaar vrijwel nergens gebrek aan was geweest, zoals het ook maar toeval was dat de mensen hier veertig jaar hadden moeten leven onder een planeconomie waarbinnen naar hartenlust werd geruild; maar wat er niet is, kun je ook niet ruilen, dus op een gegeven moment hield dat op. Niettemin koesterden de inwoners van het stadje, ach nee van het halve land, hun vroegere merken alsof het schatten waren:

Bereits zu DDR Zeiten hatten Gurken aus dem Spreewald Kultstatus. Nach der Wende traten sie auch in Westdeutschland ihren Siegeszug an.

Ik opende de bus met ‘hooi’ en roerde net zolang in het blik tot de witte massa zich gemengd had met het oker en dat ene druppeltje sepia. Ondertussen dacht ik aan Daniela Ziegler. Wat had ik me op de hals gehaald? Ik zette mijn verfrol op de muur. De verf smeerde soepel uit. Pas toen ik mijn kwasten reinigde, schoot me een toneelscène te binnen. Althans, de verfilming ervan. Het was minstens twintig jaar geleden dat ik de betreffende scène op televisie had gezien. Een jonge man woont in een landhuis en neemt een butler aan. Deze is zorgzaam en voorziet vragen voordat ze hem gesteld worden. De bediende loopt op kousenvoeten, is afwezig wanneer hij afwezig moet zijn en duikt op – uit het volledige niets – wanneer hij nodig is. Hij lijkt de ideale butler. Totdat de verhouding tussen de twee mannen langzaam maar zeker verandert. De jonge lord is wat besluiteloos en laat zich een beetje koeioneren. De jonge lord weet het allemaal niet zo goed en laat zijn twijfels blijken. Hij is ook helemaal niet gewend om orders uit te delen en de butler voelt dit perfect aan: iedere ruimte die hij opmerkt neemt hij stante pede in, ieder scheurtje in het zelfbewustzijn van de lord laat hij verworden tot een barst, en ieder stukje twijfel buigt hij om tot een beslissing zijnerzijds. Ja, de butler ontwikkelt zich tot heer en meester en de lord wordt nu zijn knecht. Natuurlijk, officieel is de lord nog steeds de baas. Maar in de werkelijkheid van dat grote kille landhuis is het de butler die niet zozeer het huishouden, als wel de psyche van de jonge man bestiert. Er zijn droombeelden die je niet vergeet, die je tientallen jaren met je meesleept, maar er bestaan ook filmbeelden die jou ongevraagd begeleiden, soms een leven lang. In een kluitje hollen

ze achter je aan, springen boven op je schaduw, verdwijnen in de nacht, maar staan 's ochtends alweer te rammelen aan de spijlen van je bed. Nooit heb je ze uitgenodigd en het is ook niet zo dat je een hekel aan ze hebt. Je vraagt je alleen maar af waarom ze je altijd vergezellen. Of andersom, waarom je juist deze voorstellingen hebt onthouden, ten koste van andere scènes, die beduidend meer allure hadden maar in de vergetelheid zijn geraakt.

5

Enkele weken nadat ik de website van mijn pension had gelanceerd, meldden zich de eerste gasten. Een echtpaar: Frederik en Marcelle Hammer. Ene Henk Meijer uit Dordrecht. En een man die zichzelf introduceerde als een film liefhebber van halverwege de zestig. De laatste vroeg om een eenpersoonskamer met uitzicht op de rivier. Want de Havel, mailde hij, maakte hem rustig. Overigens moest ik hem niet verkeerd begrijpen, hij was geen onrustig persoon. Maar vliedend water ordende zijn gedachten en niet alleen dat, het bracht hem ook vergeten herinneringen terug. Over dat onderwerp, schreef hij, zou ik graag eens met u van gedachten wisselen. Hij wilde nog iets kwijt over die herinneringen, een tipje van de fijngevoerde sluier oplichten, waarbij hij zich verontschuldigde voor zijn taalgebruik, dat misschien iets te subtiel was, maar met het verfijnde, zo stelde hij, bedekken we doorgaans het grofmazige, en in heldere woorden vatten we doorgaans wat we onmogelijk kunnen begrijpen.

Ik las de alinea nog eens over en vroeg me af waar hij in vredesnaam op doelde. In ieder geval verheugde de man zich op het stadje, waar hij in zijn jeugd al een keer eerder was geweest. Hij verheugde zich echter ook op het huis, en zijn medebewoners.

Weet u dat er zich in het stadje een grote turnhal bevindt, schreef hij verder, niet eens zo ver bij u vandaan? Daar werd ooit de crème de la crème van het landsdeel opgeleid, stevige jongens, potige meiden. De meisjes, soms niet ouder dan twaalf jaar, ontwikkelden brede schouders, flinke dijen en harde billen. Van turnen wordt het vrouwenlichaam niet mooier, oordeelde de man, net als van – god houd me vast – waterpolo niet, maar dit wordt gecompenseerd door de souplesse, de snelheid en de kracht die in zo'n corpus zit. Hebt u van dichtbij weleens een turnster haar voet zien strekken? Als wij dat doen krijgen we kramp. De kramploos gestrekte voet van een turnster echter bezit een schoonheid die niet onderdoet voor de glimlach van de Mona Lisa, of het licht zijwaarts gebogen hoofd van een Modiglians vrouwelijk model. U bent toch kunsthistorica? Ik heb stukken van u gelezen, hoor. Beelden maken meer indruk dan woorden, vindt u niet? Maar ik dwaal af, riep de man zichzelf tot de orde, en hij ondertekende met Octave Bernaard.

Die avond belde ik mijn man. Je bent slecht bereikbaar, zei ik vanuit mijn huis aan de rivier. Mijn man zuchtte. Hij was in slaap gevallen. Had lezingen gehouden. De batterij van zijn telefoon raakte de laatste tijd zo verschrikkelijk snel leeg. En hij begon te vertellen over zijn laatste lezing, ergens in Tilburg. Hij schilderde zijn publiek. Drie vrouwen op de eerste rij die allemaal hetzelfde truitje droegen. Daarnaast de sacherijnige organisator van het evenement. Hoezo sacherijnig, vroeg ik. Nu, dat wist hij niet. Dan was er nog het meisje dat de drankjes rondbracht. Ze had de leeftijd van onze dochter en had een heel kort rokje aan. Mijn man kreunde weemoedig 'ach en och'. Alsof ik niet wist dat hij deze 'weemoed' speelde, zoals hij humor kon spelen, of woede. En daar schoot me Gerard Reve te binnen, die in een documentaire eens

vertelde dat hij de socialistische opbouw kon dansen. ‘Ach,’ kreunde mijn man nog een keer, ‘en toen het arme kind zich bukte om de voorste dames te bedienen (...)’ De rest hoorde ik niet, of wilde ik niet horen, of kende ik allang. Ik staarde naar mijn muur en inspecteerde of de verf een beetje wilde drogen, dat interesseerde me meer dan de kont van dat meisje. Er was iets in zijn stem wat me tegenstond, er was iets in zijn gedrag waar ik niet zo veel zin meer in had. En toen mijn man weer eens een dichter begon te citeren, hing ik op. Nog steeds wist ik niet wanneer hij komen zou, en of ik nog wel wilde dat hij kwam.

6

Voordat in mijn gastenverblijf de drukte los zou barsten wilde ik uitzoomen, heel even maar. Ik wilde de mensen zien die geboekt hadden en die zich zo rond deze tijd naar mijn pension bewogen.

Daar onder de populieren, zo beeldde ik mij in, gleed de zilvergrijze auto van het echtpaar Hammer. De wagen glinsterde als een sieraad tussen de gele bladeren van de bomen en de donkergroene velden. De lucht wisselde van grijs naar grijsblauw. De auto reed langs een akker: een zilveren Dinky Toy langs een zwart en zompig veld. De Ford weerkaatste het licht, de akker zoog het op. Plots zag ik iets wits uit het autoraampje hangen. Wat was het? De met kant afgezette zakdoek van Marcelle Hammer. Waarom hing de zakdoek uit het raam? Dat wist ik niet, ik kon het echtpaar niet verstaan. De zakdoek wapperde leek mij, louter om het wapperen zelf. Het was een wit vlekje op de verder grijze autobaan.

In Stendal, zo stelde ik mij voor, kwam de ICE uit Amsterdam tot stilstand. De inzittenden wierpen een blik op het baksteenrode

stationsgebouw. Een mij nog onbekende slanke man met hoed en korte baard stapte uit. Dat moest de film liefhebber zijn, Octave. En waar enkele passagiers hun koffers ietwat onhandig voortsleepten, dirigeerde hij de zijne, een middelgroot gevaarte, routineus over het perron. Zijn camelkleurige jas viel open. Eronder een dennengroen gilet en een overhemd met gesteven boord. In zijn pantalon een scherp geperste plooi. Luttele seconden stond de reiziger voor het informatiebord stil, daarna liep hij vastberaden naar de al gereedstaande trein op spoor 6. Dit was de trein naar Rathenow, richting Brandenburg. Een druk op de knop en twee metalen deuren schoven uiteen. Het voertuig was laag en had iets van een metro weg. OSTDEUTSCHE EISENBAHNGESELLSCHAFT stond er op de flank. De reiziger nam plaats op een stoel aan het raam en zette bijna achteloos zijn koffer naast zich neer. Zijn jas vouwde hij dubbel en legde hij over het valies. Geïnteresseerd blikte hij naar buiten. Hij volgde met zijn ogen enkele passanten. De machinist stapte in, groette zijn passagiers en opende de deur van zijn cabine. Keek toen nog even om en lachte uitnodigend naar de man aan het raam. Flirtten ze nu? De slanke reiziger strekte zijn benen en ging met zijn hand langs zijn goedverzorgde baard.

Even zag ik niks meer. Tot voor mijn geestesoog een volgende gast verscheen: Hermann von Pückler-Muskau, een psychiater van midden vijftig. Hij bevond zich vooralsnog in Nederland. In zijn werkkamer om precies te zijn. Stijlvol wel. Links een boekenkast tot aan het plafond, rechts een schilderijenwand. Geen moderne kunst. Voor het raam een bureau met een leren schrijfmachine. Het hoge venster achter het bureau bood zicht op een kastanjeboom die zich koesterde in de late zon. Het bovenraam stond open, de vitrage wapperde haast onmerkbaar heen en weer. Pückler, ge-

zeten in een comfortabele fauteuil, schraapte zijn keel. Vóór hem, op een lichtblauw tweezitsbankje met gedraaide pootjes, zat een vrouw. De vrouw zuchtte en keek naar een pak tissues op het glazen tafeltje naast de bank. Pückler zweeg. De vrouw zei iets, nee, ze fluisterde, het was onmogelijk te verstaan. Ze droeg half-open schoenen met een bandje om haar wreef. Een zonnestraal viel op de gouden gesp van het bandje en werd als een lichtfonteinje teruggekaatst. Maar wat kon mij dat schelen! Ik wilde weten wat ze zei. Pückler liet haar rustig uitpraten. Zelf sprak hij geen woord.

En met deze imaginaire camera die van alles registreerde wat ik in wezen niet kon zien, waardoor ik kon schrijven waarover ik helemaal niet schrijven kón (over nog niet gearriveerde gasten), zwenkte ik uiteindelijk naar mijn man. Aanvankelijk ontwaarde ik niets dan de contouren van een parkeerplaats in de mist. En daar doemde hij op. Het beeld brak echter af en de mist verdween. Plots ontwaarde ik een hotel aan de kant van een donkere weg. Het was avond, misschien nacht. Mijn man ging het hotel in. Pakte zijn telefoon. Zocht iets in de zak van zijn broek. Vond het. Geld. Hij legde een paar biljetten en wat munten op de balie neer. Erachter stond een kerel met een snor. De snor harkte het geld naar zich toe en nam een sleutel van de haak. Mijn man draaide zich om en liep met de sleutel in zijn hand naar de trap links van de balie. Naast de trap waren lampjes gemonteerd. De meeste waren uitgevallen. Ik wist het niet zeker, maar ik vermoedde dat het koud was op deze plek. Heel koud. Aan het einde van de trap verrees een vrouw. Ze kwam me vaag bekend voor. Met een lichte minachting keek ze naar de man die zo-even zijn geld had afgegeven en nu naar boven sukkelde. Ineens floepte er een fel spotje aan. En met het spotje verdween mijn beeld. 'Mist!' riep ik.